

УДК 81'367.625

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.0/25.178958>**Олеся СУЛИМА,***orcid.org/0000-0002-3565-4392*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

(Київ, Україна) *olesiasulyma@gmail.com***ПРОБЛЕМА СИСТЕМНОГО ОПИСУ ДІЄСЛІВНОЇ СЕМАНТИКИ**

Статтю присвячено питанню проблемності системного опису дієслівної семантики; з'ясовано підходи до виділення категорійної семантики дієслова в аспекті його процесуальності та ознаковості; встановлено вплив кількості лексичних значень дієслова на трактування його основної семи; окреслено вплив на диференціацію часткових значень дієслова суб'єктних та обставинних залежних компонентів; визначено специфіку загальної семантики висловлювання з десемантизованими та метафоризованими дієслівними предикатами.

Метою пропонуваного дослідження є з'ясування меж впливу залежних компонентів на семантику дієслова у синтаксичній структурі та на висловлювання в цілому. Фактичним матеріалом слугували результати анкетування, здійсненого двома етапами: спочатку респонденти мали покласифікувати дієслівні лексеми, потім ті самі дієслова, але в контексті, за класами дії, стану, процесу та відношення; а також окремі висловлювання, вибраних з текстів художнього та наукового стилю.

Методи. анкетування та окреме вибирання (для отримання фактичного матеріалу); описовий (для інвентаризації основних лексичних значень дієслів, виявлених у структурі речення з різними дієсловами); контекстуального аналізу (для визначення впливу окремих елементів контексту на трактування значення дієслів).

Результати. Диференціація денотативних дієслівних значень можлива, хоча й у такому випадку можуть бути неточності, адже окремі значення можуть виявляти семантичну варіацію між різними лексико-семантичними групами. Незважаючи на те, що прихильники вербоцентристської теорії вважають, що знаючи предикат, переважно виражений дієсловом, можна передбачити й залежні компоненти, насправді загальний смисл висловлювання можуть маніфестувати саме залежні словоформи, які уточнюють дієслівну семантику.

Унікальність дієслова в тому, що воно має широкий потенціал до метафоризації та метонімізації, граматикизації, а в таких конструкціях вираження загального смислу переважно перекладене на суб'єктну, часом, обставинну синтаксему. Покласифікування дієслівної семантики в аспекті сигніфікативного аналізу має враховувати унікальні смисли, вкладені мовцем щоразу, коли той використовує дієслівну словоформу, що дозволить охопити всі можливі семми одного дієслова.

Висновки. Дослідження дозволило зробити висновки про потребу дальшого вивчення лексичної семантики в аспекті дієслівного сигніфікату та впливу лексичних поширювачів на моносемічні та полісемічні дієслова, а також дієслова, що мають властивість метафоризуватися та десемантизуватися в структурі речення.

Ключові слова: дієслово; сема; семема; смисл; лексико-граматичний клас, суб'єкт, обставинний поширювач, граматикизація, метафоризація, десемантизація.

Olesia Sulyma,*orcid.org/0000-0002-3565-4392*

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language

of National Pedagogical Dragomanov University

(Kyiv, Ukraine) *olesiasulyma@gmail.com***THE PROBLEM OF THE SYSTEMIC DESCRIPTION OF VERBAL SEMANTICS**

The article deals with to the problem of systematic description of verbal semantics; approaches to the separation of categorical semantics of a verb in terms of its procedural and prominence have been clarified; the influence of the number of lexical meanings of the verb on the interpretation of its main seven is established; the influence on the differentiation of the partial values of the verb of subject and circumstantial dependent components is outlined; specifics of general semantics of expression with desemantic and metaphorized verbal predicates is found out.

Purpose. The purpose of this study is to elucidate the limits of the influence of dependent components on the semantics of a verb in syntactic structure and on expression as a whole. Factual material was the results of the questionnaire, carried out in two stages: first the respondents had to classify verbal tokens, then the same verbs, but in context, by classes of action, status, process and attitude; as well as individual statements selected from artistic and scholarly texts.

Methods. *Questionnaire and separate selection (to obtain factual material); descriptive (for an inventory of the basic lexical meanings of verbs found in the structure of sentences with different verbs); contextual analysis (to determine the impact of individual context elements on the interpretation of verb meaning).*

Results. *Differentiation of denotative verb values is possible, although in such a case there may be inaccuracies, as individual values may exhibit semantic variation between different lexical-semantic groups. Although proponents of verbocentric theory believe that knowing a predicate, predominantly expressed by a verb, can also predict dependent components, in fact the general meaning of the utterance can be manifested by the dependent word forms that refine the verbal semantics.*

The uniqueness of the verb is that it has a wide potential for metaphorization and metonymization, grammatization, and in such constructions the expression of the general meaning is predominantly translated into subjective, sometimes, circumstantial syntax. Classification of verbal semantics by the aspect of cognitive analysis should take into account the unique meanings embedded in the speaker each time he or she uses a verb form that will allow to cover all possible senses of the same verb.

Conclusions. *The study concluded that there is a need for further study of lexical semantics in the aspect of verbal signification and the influence of lexical extensions on monosemic and polysemic verbs, as well as verbs that have the property of metaphorizing and desanting in sentence structure.*

Key words: *verb; seme; sememe; sense; vocabulary class, subject, circumstantial disseminator, grammarization, metaphorization, desemantization.*

Постановка проблеми. Дослідження семантичної структури слова привертає увагу науковців від античності до сучасних часів. Тривалий час лексичну семантику розглядали окремо від граматики, оскільки лексична система характеризується динамічністю, особливо зважаючи на стрімкий розвиток науки і техніки, натомість граматичній будові мови властива сталість. Традиційно поділ на частини мови дослідники здійснювали за першим, основним, значенням або за більшістю значень, проте така класифікація не є досконалою, оскільки слова, що належать до однієї частини мови, особливо коли йдеться про дієслово, не є однорідними за своїм семантичним змістом.

Ще Н. Д. Арутюнова зауважувала: «...проблема співвідношення семантики і граматики, форми і значення є основним з «проклятих» питань мовознавстві, що майже неминуче створюють зачароване коло в методиці дослідження будь-якого лінгвістичного факту, є, певно, проблема співвідношення плану вираження і плану змісту, позначених та означуваних, форми і функції» (Арутюнова, 1968: 63). Крім того, складність семантичної класифікації пов'язана з онтологічними аспектами природи мови, сутністю відображення навколишнього світу мовними засобами. А тому дослідження семантики, зокрема дієслівної, досі лишається важливим питанням лінгвістики, що й зумовило актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз досліджень. Проблему семантичної структури слова у своїх працях висвітлювали О. О. Потебня, Ю. Д. Апресян, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, Д. М. Шмельов, О. С. Кубрякова, В. С. Ващенко, Л. А. Лисиченко. Дієслівну семантику досліджували В. М. Русанівський, І. І. Мещанінов, Л. В. Щерба, Ю. Д. Апре-

сян, І. Р. Вихованець, О. І. Леута, Н. Ю. Шведова, Г. Г. Сильницький, В. П. Москвин, Л. М. Васильєв, Л. О. Петрова, Н. М. Сухарина та інші. Окремі питання лексико-семантичної класифікації дієслова розглядали І. І. Овчиннікова, В. В. Гумовська, Н. М. Мединська, Л. І. Лонська, Т. В. Мирончук, А. В. Сорочан, А. В. Шумейкіна, О. В. Бабакова.

Однак розвідки в цьому напрямі не можуть бути вичерпними, оскільки немає єдиного підходу до вивчення компонентів семантичної структури слова, також дуже складно покласифікувати не просто слова, а їхні значення, на що звертав увагу ще О. М. Пешковський: «Але вже другий із наведених прикладів показує, як семасіологія може тут сплітатися з граматикую: *розсіяний* в одному випадку є прикметником, а в іншому – дієприкметником. Подібно розкриття зв'язкового смислу дієслова вимагає зазвичай семасіологічних підставлянь: різниця між *він був добрий* і *він був удома* найкраще з'ясується через підставляння: *він знаходився вдома* і через неможливість підставляння: *він перебував добрий*, різниця між *він стане розумним* і *він стане на ноги* – через підставляння *він зробиться розумним* і через неможливість підставляння: *він зробиться на ноги* тощо» (Пешковський, 1959: 44).

У. Чейф також вказував на труднощі докладнішої диференціації дієслівної семантики, оскільки в структурі речення «все, що впливає на дієслово, впливає на речення загалом» (Чейф, 1975: 193). Є. Ф. Тарасов, аналізуючи психолінгвістичні методи дослідження семантики, зауважував: «цікаво досліджувати не значення окремого слова, а смисл цілісного висловлювання, оскільки значення слова розкривається лише в масштабах сентенційної форми» (Тарасов, 1983: 49), а тому про-

блема покласифікування дієслівних значень і досі лишається актуальним питанням лінгвістики.

Мета статті – з'ясувати межі впливу залежних компонентів на семантику дієслова у структурі речення.

Мета статті зумовила виконання таких завдань: з'ясувати співвідношення між значеннями дієслова-предиката та загальним змістом синтаксичної конструкції, встановити семантичні групи лексичних поширювачів, зокрема суб'єктних та обставинних; встановити межі впливу цих поширювачів на сприйняття дієслова та структури речення загалом.

Дослідження спирається на методологічні засади семасіології та граматики, зокрема на те, що в комунікативному процесі взаємодіють різноманітні фактори свідомості та мови. У роботі використано такі методи: анкетування (для отримання фактичного матеріалу); описовий (для інвентаризації результатів анкетування з метою встановити основні семантичні групи лексичних поширювачів у структурі речення з процесуальними дієсловами); контекстуального аналізу (для визначення впливу окремих елементів контексту на трактування значення дієслів).

Виклад основного матеріалу. Традиційно семантичні класифікації здійснювані за однако-вим принципом: за категорійною семою повнозначні слова поділяють на лексико-граматичні класи; за лексико-граматичною – на лексико-граматичні розряди; за категорійно-лексичними – на лексико-семантичні групи тощо.

Якщо покласифікування слів на частини мови є більш чітким, то поділ слів на лексико-семантичні групи здійснити повно неможливо, оскільки чітких меж між лексико-семантичними групами і навіть полями немає. О. М. Пешковський зауважував, що друге, третє і наступні значення дієслів є настільки віддаленими від основного, що переходять до інших лексико-семантичних груп.

Крім того, «граматичні категорії виявляють властивості передавати лексичну семантику, будучи самі семантично непорожніми» (Шарандін, 1990: 10). Тобто на лексичне значення в кожному конкретному випадку накладається ще й граматичне, а оскільки на сучасному етапу розвитку мовознавства дослідники розглядають мовні одиниці не ізольовано, а в тісному зв'язку всіх підсистем, то покласифікувати слова за категорійно-лексичними семами стає ще складніше.

Дослідження мовних одиниць, зокрема і дієслова, до ХХ ст. переважно ґрунтувалися на вивченні лише категорійного значення або граматичних категорій, тому традиційно дієслово віді-

ляли за значенням дії або процесу з конкретними загальнодієслівними категоріями. Проте «...аналіз не обмежується вивченням граматичних категорій в системі мови, а має явно виражену орієнтацію на висловлювання і на мовлення в цілому і його конкретні умови в процесі комунікації» (Бондарко, 1984: 9), бо «...в дієслові більше, ніж в інших частинах мови, перетинаються, різноманітно взаємодіючи, лексичне і граматичне, власне знакове і структурне» (Уфімцева, 1979: 151).

У ХХ ст. дієслово вчені спочатку аналізували за денотативним принципом (Васильєв, 1984), тобто визначали перший рівень предметного сприймання, уявлення про цілісний предмет, явище, дію, ознаку на основі регулярних типових ознак, виділюваних мовним колективом. Проте пізніше досліджувати почали й сигніфікат – більш узагальнені, абстрактні поняттєві ознаки, що відображають найбільші суттєво-змістовні якості предметів.

Оскільки «місткість сигніфікатора, відображеного в змістовій структурі багатозначного слова, виявляється в тому, що кожне з лексичних значень виражає лише якісь окремі аспекти сигніфіката з різним ступенем їх узагальнення, що, зокрема, може пояснити можливість слова мати понад одне основне вільно-номінативне значення, кожне з яких пов'язано з іншим не відношеннями субординації, а відношеннями взаємної детермінації» (Сулименко, 1981: 42), то класифікація дієслівної лексики, що переважно багатозначна, стає ще складнішою.

Труднощі покласифікування дієслів ще й у тому, що неможливо виділити чіткі межі лексико-семантичних груп, оскільки «ізолювані замкнені групи – поняття власне умовне, їх так само не буває, як не буває ізольованих слів» (Караулов, 1976: 76). Спроба диференціювати дієслівну лексику у структурі висловлювання виявляє ще більшу проблемність, адже «у вустах кожної людини слова позначають ті ідеї, які вона хотіла б висловити ними» (Локк, 1960: 406).

Висловлюючись про ту саму річ вдруге, мовець може добирати інші або й ті самі мовні одиниці, створюючи, проте, вже нові смисли, покласифікувати які часто не вдається через їхню тимчасовість та незафіксованість. Л. В. Щерба зазначав: «Маю на увазі тут не лише правила синтаксису, але, що набагато важливіше, – правила складання смислів, що дають не суму смислів, а нові смисли, правила, на жаль, ученими досі мало досліджені, хоча інтуїтивно добре відомі всім хорошим стилістам» (Щерба, 1974).

Справді моносемічні дієслова не викликали значних змін у покласифікуванні респондентами.

У процесі анкетування учасники майже однаково в контексті та поза ним розподілили за класами дії, процесу, стану та відношення дієслова *дощити* («падати, йти (про дощ)» (Словник української мови, 1971: 402) та *колоситися* («викидати колос // виднітися колосками» (Словник української мови, 1973: 233).

Так само не викликала семантичних «зсувів» між класами диференціація в контексті та поза ним дієслів *бігати*, *світати*, *стукнути*, в яких значення пов'язані і не є «вільно-номінативними». У лексемі *бігати* основна сема вказує на рух, переміщення: «швидко пересуватися на ногах у різних напрямках» (Словник української мови, Т.1: 174), решта – пов'язані з нею: «перен. 2. Швидко рухатися (про засоби пересування). 3. розм. Швидко міняти напрям руху, перебігати з одного предмета на інший. 4. рідко. Тікати, утікати від кого-, чого-небудь, уникати зустрічі з кимсь або чимсь; цуратися кого-, чого-небудь. 5. спорт. Змагатися, тренуватися в бігу (в 2 знач.). 6. розм. Бути в періоді злучки (про тварин)» (Словник української мови, Т. 1: 174).

Так само тісним є зв'язок між значеннями дієслова *світати*: «1. Ставати світлішим, яснішим на світанку; розсвітати. 2. Безос. Наставати (про світанок); розвиднятися» (Словник української мови, Т. 9: 88). Вочевидь таке сприйняття лексеми *стукнути* пов'язане передусім з наявністю суфікса *-ну-*, що вказує на однократну дію. У цьому випадку виділенню лексем та слівформ *стукнути* як дієслово класу дії сприяла наявність словотворчого засобу, а не кореневої, значеннєвої морфеми.

Однак більшість узуальної лексики – багатозначна, а тому дієслово в структурі висловлювання виявляє найбільшу семантичну розмаїтість. Це пов'язано з тим, що на нього впливають залежні лексичні компоненти, оскільки частина автосемантичних дієслів, що є «самодостатніми для вираження свого змісту, мають достатнє семантичне наповнення й не відкривають обов'язкових правобічних позицій для словами-конкретизаторами» (Іваницька, 2000: 5), порівняно незначна.

Саме дієслово має найпотужніший потенціал до метафоризації та десемантизації. Розмаїтість дієслівних значень сприяла появі такого визначення: «...дієслово – це частина мова, що називає ознаку предмета або будь-якого явища дійсності. Саме поняття «ознаки» і є семантичною сутністю дієслова, що дозволяє підвести під нього всі дієслівні лексеми» (Шарандін, 1990: 6). Ця ідея заперечує думку О. М. Пешковського, який диференціював дієслова та прикметники за озна-

кою процесуальності / непроцесуальності, активності / пасивності (Пешковський, 2001: 75) і яка стала традиційною.

Ознака може бути активною і пасивною, причому пасивність властива і дієслову, а активність – іменним частинам мови, що заперечує традиційну ідею про дієслово як процесуальну частину мову та про, наприклад, прикметник як виразник пасивної ознаки, на чому акцентував Л. А. Шарандін: «...можуть бути властивості, які мало того, що будуть виражені і дієсловом, а які тільки самими дієсловами і можна буде висловити і не можна буде висловити прикметниками (*вогонь пече – дитина обпекла руку*). Це все-таки будуть властивості, що самі по собі мають характер дій, і дієслова, що слугують для вираження дій – у вужчому сенсі слова, тобто в аспекті **тимчасових, випадкових** проявів» (Шарандін, 1990: 46).

Як виявили результати анкетування, конструкції з суб'єктом-недіячем маніфестують у свідомості мовця властивість, означувану дієсловом, а не процесуальність. Наприклад, у конструкції *Минули жнива, і Василина впросила матір, щоб вона одвела її на службу* (І. Нечуй-Левицький) при опитуванні респонденти переважно визначили семантику дієслова *минати* як стан, хоча перед тим цю лексему вони зарахували до дієслів зі значенням дії. Такому розподілу значень *минати* між класами дії та стану сприяв саме суб'єкт *жнива*, що позначає «пора збирання хлібних рослин» (Словник української мови, 1971: 538) і не пов'язаний з дією чи діяльністю, тому предикат вказує на здійснення явища.

У конструкції *Часами ставала їй гризота Марійчина розрадою* (О. Кобилянська) дієслово *ставати* асоційоване зі станом або відношенням, натомість лексема *ставати* переважно була означена як дія або процес. Суб'єкт «*гризота*», що має значення «душевні страждання, мука» (Словник української мови, 1971: 166), неможливо уявити діяльним, принаймні в цьому контексті, він є характеризувальним. О. А. Михайлова, досліджуючи функціонування дієслів зі спеціалізованими суб'єктами семами, виявила, що з суб'єктом-неістотою вживані переважно дієслова «в неосновних значеннях (2/3 загальної кількості)» (Михайлова, 1986: 33).

У висловлюваннях наукового або публіцистичного стилю навіть суб'єкт-істота впливає на характеристику дієслова як ознаки-властивості. Наприклад, у конструкції *Робили різні припущення й здогадки, вважали, що лелеки відлітають зимувати на місяць, ластівки занурюються в намул, а зозулі перевтілюються в яструбів* (з сайту Пер-

наті друзі: Пташиний світ України) дієслово *відлітають* позначає сталу ознаку перелітних птахів, а не конкретну дію.

У висловлюванні *Кошенята народжуються сліпими, із закритими вухами* (з Вікіпедії) теж ідеться про сталу характеристику, а не про процес, хоч дієслово *народжуватися* означає «з'являтися на світ під час пологів» (Словник української мови, 1974: 175). У Словнику української мови переважно не окреслено саме таких пасивних значень попри те, що вони є основними в названих стилях. Пасивну семантику зафіксовано спорадично, наприклад, стаття слова *рости* четвертим має значення «мати поширення в якій-небудь місцевості, зоні, на певних ґрунтах і таке інше (про рослини)» (Словник української мови, 1977: 884). Порів.: *Лілія лісова – єдиний вид лілій, який росте в Україні в дикорослому стані* (з Вікіпедії) та *Ріс хлопець, як гусеня на воді* (О. Гончар).

Крім суб'єктної, на загальний зміст речення впливають також інші залежні словоформи, зокрема обставинні, за умови, що вони не передбачені семантикою дієслова, додатки та головні чи залежні або однорідні підрядні частини. Наприклад, у конструкції *Вони сподівалися, що незабаром його добро пересуне у їх крамниці* (Панас Мирний) респонденти, так само як і поза контекстом, переважно зарахували дієслово *пересунути* до класу дії (66%), оскільки локатив *їх крамниці* лише уточнює значення руху, переміщення. У конструкції *Він оце вже два роки об'їздив увесь округ, село від села, двір за двором, і скрізь засівав зерно взаємного недовір'я* (Іван Франко) локатив *скрізь* так само деталізує семантику процесуального предиката *засівав*, при чому загальний метафоричний смисл речення зберігається.

Проте, у контексті *Він повеселішав, уважно слухав команду, чітко і точно виконував різні прийоми, добре тримав крок* (І. Багмут) предикат *тримав*, що поза контекстом був асоційований у респондентів з дією, кваліфікований як стан. Очевидно, що таку переорієнтацію потрактування зумовив додаток *крок*, що вказує на зовсім іншу виконувану дію, відсутню в денотаті «взявши що-небудь у руки, в рот, у зуби тощо, ухопившись за щось, не випускати, мати в руках, у зубах тощо; держати» (Словник української мови, Т. 10: 260). У конструкції *Незчулася, як сльози бризнули їй з очей* (О. Гончар) на збільшення кількості респондентів, які зарахували предикат *бризнули* до класу стану, вплинули одночасно і суб'єкт *сльози*, і локатив *з очей*, і предикат головної частини *незчулася*, що вказує на суб'єкта-носія стану.

Як виявило анкетування, чим вищий рівень абстрактності лексичного значення дієслова, тим вища ймовірність інакшого потрактування належності дієслівної словоформи за класами. Наприклад, результати виявили незначні розбіжності у кваліфікації *готувати* в контексті та поза ним: дія – 46% та 39% відповідно, процес – 51% та 59%. Усі значення дієслова *готувати* пов'язані і є прямими: «1. перех. Робити придатним, готовим для використання. // Навчати з якою-небудь метою, давати необхідні знання: підготовляти. 2. перех. Працювати, розробляючи що-небудь, здійснюючи якесь завдання. // Виготовляти що-небудь. 3. перех. і без додатка. Варити, приготувати їжу; куховарити 4. перех. Заготовляти що-небудь для дальшого використання, робити запас чогось. 5. перех. Збиратися зробити що-небудь, замишляти щось» (Словник української мови, Т. 2: 149).

Майже однакові показники контекстуального та позаконтекстного диференціювання зафіксовано й зі словом *журитися*, яке має три лише прямі значення: «1. без додатка. Засмучуватися з яких-небудь причин, зазнавати журби; печалитися, сумувати. 2. за ким, розм. по кому. Сумувати, тужити через відсутність або втрату кого-небудь. 3. про кого – що, за кого – що, розм. за ким – чим, заст. ким, чим, із спол. сл. Турбуватися, тривожитися про кого-, що-небудь» (Словник української мови, Т. 2: 548).

Проте, якщо дієслово має широку здатність до переносного вживання – метафоричного або метонімічного, – то результати диференціації дієслівної семантики в контексті та поза ним істотно змінюються, особливо, якщо похідне віддалене від першого значення. Наприклад, у контексті *З хати виносили одягу, всілякий дріб'язок і складали все на купу* (М. Коцюбинський) більшість респондентів визначила значення процесу, хоча значення лексеми було виділено переважно як дію. При цьому семантика дієслова віддалені, а третє значення є переносним: 1. Несучи, забирати кого-, що-небудь звідкись. // Несучи, доставляти куди-небудь, в якесь місце або комусь. // Вибиваючи, виламуючи, переміщати в інше місце. // Поміщати яку-небудь частину окремо (про текст). // перен. Оголошувати, подавати для ознайомлення або вирішення чого-небудь. 2. Швидко вивозити, переміщати куди-небудь. // Захоплюючи з собою, викидати куди-небудь (про воду, вітер). 3. перен. Здобувати знання, одержувати відомості, проймаючись яким-небудь почуттям і т. ін., навчаючись, читаючи, спілкуючись з кимсь тощо. 4. Виставляти, пересовувати, переводити що-небудь уперед, угору тощо. 5. Приймати ухвалу, вирішувати що-небудь.

6. розм. Витерплювати, витримувати що-небудь неприємне, тяжке. 7. діал. Дорівнювати, становити» (Словник української мови, Т. 1: 442).

Цілком імовірно, що респонденти сплутали значення дієслів *виносити* та *віносити*: «1. Носити в собі дитину до родів (про матір). // Вирощувати, доглядати дитину, носячи на руках до того часу, поки вона почне ходити 2. перен. Обмірковувати до найдрібніших деталей, тримати в собі до остаточного визрівання (думку, ідею і т. ін.). 3. тільки док. Носячи, перемістити все за кілька разів. 4. Довго носячи, витирати, робити непридатним (про одяг)». Однак у такому разі виявлено ще й накладання омонімічних значень в одній лексемі, які певною мірою перетинаються.

Десемантизуючись, дієслова також стають виразником граматичних значень, при цьому залежна словоформа вказує на пасивну ознаку: *Вона всі роки моєї служби стояла переді мною живим пам'ятником нашого прощання* (А. Олійник). У цій конструкції дієслово *стояти* за семантикою наближається до *бути* і зафіксоване в словнику «стояти в пам'яті – залишатися в свідомості, не забуватися» (Словник української мови, Т. 9: 742), оскільки основне предикативне значення сконденсоване у формі орудного відмінка іменника *пам'ятником*. При цьому загальний смисл висловлювання – результат метафоризації присудкового компонента.

Грамадикалізація дієслів – ще одна складність виділення окремих лексико-семантичних груп. У висловлюваннях-описах стану природи основне лексичне маніфестує не дієслівний предикат, а суб'єкт-неістота. У таких конструкціях вилучення дієслова не руйнує зміст висловленого: *Іде дощ та Дощ*. Дієслівна лексема виступає показником лише граматичних значень. Причому імен-

никовий компонент може виражати як результат процесу: *Іній, Роса*, так і сам процес: *Заметіль, Злива, Град*. У суб'єкті актуалізована сема процесу разом з фіксацією факту позамовної дійсності. У таких висловлюваннях повнозначні дієслова переходять до розряду зв'язкових, зближуючись з абстрактною зв'язкою *бути*: взаємозаміна цих слів абсолютно не спричиняє перетворень смислової структури синтаксичної конструкції.

Висновки. Дослідження довело, що:

1) інвентаризація дієслівної семантики в аспекті денотата можлива, оскільки диференціація значень за найтипівішими уявленнями про позначувану активну чи пасивну ознаку є найпростішим етапом у розробленні семантичної системи української мови;

2) диференціація сигніфікативних значень потребує перегляду традиційних класифікацій, оскільки те саме дієслово в аспекті свого сигніфіката може бути зараховане до різних, навіть віддалених лексико-семантичних груп. У процесі комунікації мовець для висловлення того самого смислу може використовувати різні дієслівні словоформи, що часом досі в такій функції не були вживані;

3) семантичну диференціацію дієслів необхідно здійснювати, зважаючи на їх широкий потенціал до грамадикалізації (особливо в наукових текстах або в конструкціях з суб'єктом-неістотою), метафоризації (суб'єкт може бути й істотою, і неістотою), метонімізації та враховуючи певне протистояння значення та особистісного смислу, вкладеного мовцем.

Дослідження дозволило зробити висновки про потребу дальшого вивчення лексичної семантики процесуальних дієслів в аспекті дієслівного сигніфікату та впливу лексичних поширювачів на загальний смисл висловлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. О значимых единицах языка. *Исследования по общей теории грамматики*. Москва : Наука, 1968. С. 58–116.
2. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Ленинград : Наука, 1984. 229 с.
3. Васильев Л. М. Семантика русского глагола. Москва : Высшая школа, 1981. 184 с.
4. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантичні параметри абсолютивних дієслів української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2000. 20 с.
5. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. Москва : Наука, 1976. 356 с.
6. Локк Дж. Избранные философские произведения. Москва : Соцэгогиз, 1960. Т. 1. 736 с.
7. Михайлова О. А. Особенности функционирования глаголов со специализированными субъектными семами в основном и неосновном значении. *Классы глаголов в функциональном аспекте*. Свердловск : УрГУ, 1986. С. 33–37.
8. Пешковский А. М. Избранные труды. Москва : Учпедгиз, 1959. 250 с.
9. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 544 с.
10. Словник української мови : у 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
11. Сулименко Н. Е. Общие вопросы типологии лексических значений слова одного лексико-грамматического класса. *Глагол в лексической системе современного русского языка*. Ленинград : ЛГПИ, 1981. С. 32–57.
12. Тарасов Е. Ф. Психолингвистические методы изучения семантики. *Психолингвистические проблемы семантики*. Отв. ред. А. А. Леонтьев, А. М. Шахнарович. Москва : Наука, 1983. С. 46–85.

13. Уфимцева А. А. Об особенностях семантики глагольных лексем английского языка. *Теория языка. Англистика. Кельтология*. Москва : Наука, 1979. С. 145–151.
14. Шарандин А. Л. Лексическая семантика глагола в морфологическом освещении. Ленинград, 1990. 138 с.
15. Чейф У. Значение и структура языка. Москва : Прогресс, 1975. 431 с.
16. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград, 1974. С. 24–39. URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/shcherba-74a.htm>.

REFERENCES

1. Arutiunova N. D. O znachimyykh yedinit'sakh yazyka. [About significant language units]. *Issledovaniia po obshchei teorii grammatiki*. Moskva : Nauka, 1968. P. 58–116.
2. Bondarko A. V. Funktsionalnaia grammatika. [Functional grammar]. Leningrad : Nauka, 1984. 229 p.
3. Vasiliev L. V. Semantika russkogo glagola. [The semantics of the Russian verb]. Moskva : Vysshiaia shkola, 1981. 184 p.
4. Ivanytska N. B. Funktsionalno-semantychni parametry absoliutnykh diiesliv ukrainskoi movy. [Functional-semantic parameters of the absolute verbs of the Ukrainian language] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv, 2000. 20 p.
5. Karaulov Yu. N. Obshchaia i russkaia ideografiia. [General and Russian ideography]. Moskva : Nauka. 1976. 356 p.
6. Lokk Dzh. Izbrannyye filosofskie proizvedeniia. [Selected Philosophical Works]. Moskva : Sotsekgiz, 1960. T. 1. 736 p.
7. Mikhailova O. A. Osobennosti funktsionirovaniia glagolov so spetsializirovannymi subjektnymi semami v osnovnom i neosnovnom znachenii. [Features of the functioning of verbs with specialized subjective tenses in the main and non-basic meaning]. *Klasy glagolov v funktsionalnom aspekte*. Sverdlovsk : UrGU, 1986. P. 33–37.
8. Peshkovskii A. M. Izbrannyye trudy. [Selected works]. Moskva : Uchpedgiz, 1959. 250 p.
9. Peshkovskii A. M. Russkii sintaksis v nauchnom osveshchenii. [Russian syntax in the scientific coverage]. Moskva : Yazyki slavianskoi kultury, 2001. 544 p.
10. Slovnyk ukrainskoi movy. [Dictionary of the Ukrainian language] : u 11 tomakh / AN USRS. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.
11. Sulimenko N. E. Obshchiie voprosy tipologii leksicheskikh znachenii slova odnogo leksiko-grammaticeskogo klasya. [General questions of typology of lexical meanings of a word of one lexical-grammatical class]. *Glagol v leksicheskoi sisteme sovremennogo russkogo yazyka*. Leningrad : LGPI, 1981. P. 32–57.
12. Tarasov E. F. Psikholingvysticheskie metody izucheniia semantiki. [Psycholinguistic methods of studying semantics]. *Psikholingvysticheskie problemy semantiki*. Otv. red. A. A. Leontiev, A. M. Shakhnarovich. Moskva : Nauka, 1983. P. 46–85.
13. Ufimtseva A. A. Ob osobennostiakh semantiki glagolnykh leksem angliiskogo yazyka. [The peculiarities of semantics of verbal English lexemes]. *Teoriia yazyka. Anglistika. Keltologiya*. Moskva : Nauka, 1979. P. 145–151.
14. Sharandin A. L. Leksicheskaia semantika glagola v morfologicheskoi osveshchenii. [Lexical verb semantics in the morphological illumination]. Leningrad, 1990. 138 p.
15. Cheif U. Znachenie i struktura yazyka. [The meaning and the structure of the language]. Moskva : Progress, 1975. 431 p.
16. Shcherba L. V. Yazykovaia sistema i rechevaia deiatelnost. [Language system and speech activity]. Leningrad : 1974. P. 24–39. URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/shcherba-74a.htm>.